

ĐURO SUDETA U PET SLIKA*

GOLNIK I NJEGOV "OTKUPITELJSKI OPTIMIZAM"

Tiho kao voštanica dogorijevao je pjesnik ĐURO SUDETA u svojoj virovskoj učiteljskoj oazi, no postojanost kojom je hranio svoj unutrašnji plamen, dokazuje njegovu nepokolebljivu srčanost. Hranio ga je poezijom, ljubavlju, molitvom, stalnim zanosom. Dostajao bi pogled kroz prozor, u "pačetvorinu svijeta", pa da se u pjesničku sliku pretoči mekoća sutona, zvuk zvona, sjena bora, fragilna grančica jorgovana, sunčana hostija, krivulja ptičjeg leta, uzbibano površje livade s tisuću cvjetova, raspleten puteljak, osvjetljen prozor nečije tuđe kuće, kao odražen u izgrebenom zrcalu. Kod Sudete, gotovo da i nema selekcije pjesničke građe: sve je prihvatljivo, pogled je odapinjanie u cilj, jer pisati valja brzo, rasti valja bez zastoja, i svaki dan treba shvatiti kao poklon, budući da "sigurna smrt je, samo čas njen nije", kako veli Michelangelo. Svi znaju da će Sudeta umrijeti, a on sam izjavljuje u duhu gorke skepse: "Znam već napamet, dobro, kud mi valja ići", i onda ranjivo, rezignirano, simpatetički mekano dodaje: "Znam, da mi ništa nova donijet neće / ni dan ni noć. Ništa i ne želim.../ Oh, ništa, do li bože, sa uzdanjem cijelim/ blagu, dobru smrt u toplo jedno veće...".

I to je zaista, bez ikakve romantičarske afektacije, izjava čovjeka pri punoj svijesti, mučena tuberkulozom, satrta vrućicama i k tome smoždjena uzaludnim čežnjama za ženskim dodirima, intimom, ljušturom doma i radosno-nužnim utjehama svakodnevnice. Tijekom bolesti, otpadat će od njegova bića te želje poput paperja, da bi mu izrasla nekakva metaforička krila od čeličnoga perja, tvrda i nesagoriva, slijepjena metafizičkom plazmom, koja će ga uzdići do osobne mistike i konačnog prijelaza u transcendentno. Ideja o "nasljedovanju Krista" za njega nije bila fraza, već imperativ, magnet, slobodan izbor, pronađen put, dosegnuta svrha. Čak je i poezija, u tom magnezijском religioznom prosvjetljenju skliznula u drugi plan, postavši nekom vrstom tetovaže preko nevidljivog, ili dimne zavjese iza koje je gorjela fulminantna nebeska lomača.

Zapravo, zrak oko Sudete gotovo je prezasićen poezijom. On zna da neće moći putovati, plandovati, uživati povlastice dokoličarenja: cigaru, konjak, miris engleske kože, draškanje uskrbljena ovratnika, duhovitu konverzaciju, baršun opere i doručak na njegovanu travnjaku, pa stoga prihvaća svoju seosku i pokrajinsku stvarnost kao mjesto djelovanja, nadahnuća, meliorističkih zahvata i borbe za bolji svijet, a sve u duhu "otkupiteljskog optimizma", koji ga u potpunosti ispunjava i određuje. Zbog te skučenosti i determiniranosti on nesumnjivo pati: ali istodobno i oštri čula, vreba svaku senzaciju, cijedi poetski nektar iz motiva pomalo ispranih i "abšisanih" od uporabe, poput pastoralnih sličica, seoskih procesija i dječje igre pod prozorom. Često se obraća majci i nenazočnoj ljubavi, ispovijedajući svoje strahove, čežnje i rezignacije. Na samo njemu svojstven način, uspije pokrenuti mehanizam poetičnog, zavibrirati ritmom, baš kao i onaj njegov simbolični potocić koji "za crkvom...bunca nabožne flaži/olete". Ima on sentimentalnih, istovrsnih, ali ne i loših pjesama. Višak energije upit će novinarski rad, podlistak, satira, karikatura, ambiciozni pothvati poput izdavanja humorističnog lista "Čuča", ili prikupljanja građe za roman iz učiteljskog života, koji,

nažalost, neće uspjeti dovršiti. I premda je krotak i bogobožan, kao da satira oslobađa onu drugu prirodu, ujedljivu, sarkastičnu, izazivačku: Sudeta ne želi biti prignječeni mladi tuberan bez perspektive, već čovjek beskompromisan, čvrst, žilav kao korov, nezgodan i neugodan kao "srdljivi Martin" u tanjuru masne, žute nedjeljne juhe na građanskom stolu. Šiba nemilice, gubeći zborničke kredite i krčmarsku veresiju, kapelansku naklonost i možebitne udvaračke prilike, ali čuva stav, dosljednost i ujevićevsku "kičmenost" do ultimativnih granica. Ustvari, on baš i ne želi uvrijediti i poniziti, već samo relativizirati građansku idilu i nepokrenutu "čistu savjest", koji stoje kao paravani za učmalost, zakutnost, nedostatak suosjećanja i moralnu utrnutost. Ponovo, u malo zakukuljenom obliku, susrećemo njegove "popravljačke" tendencije; rat protiv indolencije i sibiritske komocije, a u korist smionosti, poduzetnosti, demokratičnosti duha, nepodmitljivosti mišljenja, kreativnog nemira. Starozavjetni su proroci grmjeli i strašili riječima nalik na plamen i ledenu krupu, a naš je senzibilni bolnik samo htio više zraka i prostora, više svjetla i milosti za svoj tugaljivi "poluživot".

SUTONI I POLUSJENE

Suton je definitivno Sudetino doba: nestanak boje, lelujavost, gubljenje fizičkih granica, povlađivanje nemoći: čas kad se odlaže oružje i prestaje hrvanje s anđelom, a tužni barjak poraženoga spušta se na pola koplja. Sve je već preoblikovano, sve relativizirano: slavujeva noćna scena bit će sovino razbojište; pomiješat će se uskoro razvijugani triler i krik agonije iz grla pernate žrtve. Čovjek koji kroči "osamljenim stazama", zna da više **nema puta naokolo**, već samo višeppravčano, do bola izvjesno kretanje u noć... Napetih čula pjesnik strepi i čeka: "Noć se spušta / s proplanaka i klanaca... / slušat ćemo: dok ne dođe, / dok ne dođe dvoru našem / dvoru našem - čemernome...".

U simboličkom smislu, "Suton je prostorno-vremenska slika: **zaustavljeni trenutak** Prostor i vrijeme prebacit će se u drugi svijet i u drugu noć. Ali smrt je d n o g najavljuje ono d r u g o: novi prostor i novo vrijeme zamijenit će negdašnje. Kretanje prema zapadu kročenje je prema budućnosti, ali kroz mračna preoblikovanja. Onkraj noći postoji nada u nova svitanja". /Rječnik simbola/. Taj jedan te isti suton, sa svim svojim predskazanjima i o m e n i m a, s metafizičkom jezom i hladnim pascalizmom, s preljevimima i stupnjevanjem askapističke svete vodice, traje u našoj poeziji od Matoševih "slijepih daljina ljudskih nemira" do Sudetine kantilene za "utruđene duše", no baš je on, cizelirajući motiv do najfinijih potankosti, uspio od njega načiniti svoju stilsku konstantu.

Sudeti se vjeruje: premda je glavnina njegova pjesništva "napor...iznemogle sjenke", on znade prozboriti imažinistički sugestivno, zvonko ali nježno, u nadahnutom "vidovitom somnabulizmu mladosti", kao što to čini u izvanrednoj pjesmi "Ugasi":

Spušta se suton. Lahora talasi.
Večernje kose stazama se truse.
Mrmore plavi dobrih zvona glasi,
Mrmore dolom, poljem, selom - u se.

O, vjeruj, sve će opet prići k nama,
Ko majka, kao dobra braća prava,
I svud će kucat mala srca sama,
Ptica i sjena, zumbula i trava.

O, ne odoli!...kao ananasi
Mirisni, čuj ih!...prilaze nam lako;
Ugasi, draga, ne žali, ugasi:
Budi ko i ja malo dijete tako!

I svud ćeš čuti svoje malo ime,
Srebro ljiljana, milost tople rose,
Kako te poje povećernje plime,

Ugođajno i ritmički, pjesma bi vrlo dobro funkcionirala u francuskom slogu, no ne treba zanemariti utjecaj s e c e s i j e, njenu želju za kultiviranom formom i zvukovnom elegancijom, kao i opsesioniranost detaljističkom praksom: Sudeta gradi stih istom pomnjom kojom iscertava inicijal ili gradi vinjetu s geometrijskim uzorkom u svojoj rukopisnoj zbirci "Kućice u dolu". On sanja svoj san Europejca: san čija je mreža razapeta između divno oslikanih svilenih šalova Klimtovih židovskih gospođa i prijeteće šume crnih i crvenih stjegova, što će se uskoro uskomešati na istoku i zapadu te iste Europe. Bez obzira na zakutnost seoskih prilika, on anticipira, naslućuje, biva podražljiv na odjeke iz dalekih epicentara. Na stanovit način, ovdje se ispunjava Ujevićeva maksima: "Pjesnik ne treba biti samo majstor stiha i sroka; on treba biti i jedna budna i osjetljiva svojost; ali i upućen čovjek svoga vremena; pa čak i više od toga. Pravi pjesnik trebao bi počinjati istom ondje, gdje su drugi do njega i s njim završili..."

Naglasimo da Sudeta osobno nikada nije odustao od sebe. U njegovu se vrtu, u sutonu i polusjeni, rascvao otmjeni ljiljan esteticizma, dok su oko kuće i ograde kružile sablasti, a on ih bezuspješno tjerao prkosnom mantrom: "Ja volim jesen umiranja svelu / i dane pomračenih decembarskih kiša; / Ja volim bol kad bdi i kad se stiša, / jednako volim kao radost bijelu". Uskoro, sablasti će pobijediti, a pjesme, pedantno ispisane na bijelim stranicama, ostat će mala posmrćad, urešena i pripravljena, nažalost, za jedan dugi zaborav i - tek o stotoj obljetnici rođenja autorovog - ponovno otkrivanje i buđenje.

IZMEĐU PANSKOG I FRANCISKANSKOG

Pan, staro pogansko božanstvo, predmet pastirskih kultova, nezamisliv je izvan prirode: štoviše, on akcelerira energije rasta, potiče bujnost, virilnost, nemir, kovitlanje krošnji, dizanje mulja, turbulenciju oblačnih masa, srljanje bršljana prema vrhu krošnje: sve mutno, nagonско, nekontrolirano, prekomjerno i divlje, samovlasno i ofanzivno, sve iskonsko, sirovo i nediferencirano, što spava u njedrima prirode. On može pojesti živoga guštera i ptičju drob, srknuti krv, zagristi ludu gljivu: izazvati ekstazu i divlju p a n i k u, zgrabiti sve što se miče, zavesti svjetlucajem smaragdnoг zmijskog oka i palucanjem vrelog jezika, milozvučnom svirkom i zaraznim razvratom. Znak njegova roga i kopita ide sve do ruba ukroćene i ušančene ratarske civilizacije, koja svoj posjed označava "simbolom prokrčene i zasijane brazde".

U našem /modernom?/ svijetu još postoji panski doživljaj prirode, želja za prepuštanjem tamnim strujama i frenezijama, za apsolutnom čulnošću i uronjenošću u abundantne rajeve nepčanih i putenih užitaka. Tu elementarnost caruje nad milovidnošću, a ljudsko i životinjsko nadbijaju se u grčevitim srazovima, do granica rasula. Podsvijest je vrlo često nalik na sito, kroz koje nadiru takvi šikljaji, budeći strast za mračnim, sjenovitim i dušekradnim. U Sudetinoj fantastičnoj pripovijesti "Mor" glavni lik izrjekom doživljava transformaciju "tamnog naličja", postajući vukodlakom. Sam autor iskazao se podjednako doživljajnom snagom i stilističkim umijećem. Stari svijet Panovih mističnih lugova gotovo će nas "uskrsnuti" u svoje pulsirajuće središte.

Evo kako Mor pokreće vrpcu somnabulnih monologa: "Lutam po neprohodima, spotičem se o klade. Mirisi igraju ovršjem drveća, a ja nutrinom svoje vlastite spoznajе. Moja su prsa rutava, zamršena, divlja; moje su oči sive, modre, plave; one su prozirne kao maslačak kad dođe jesen; kao zimzelen kad dođe proljeće; one su kao šuma u kojoj živim." Na drugom mjestu pak, gubljenje je identiteta još očitije: "Čini se da sam malo čovjek, malo cvijet, malo vuk s južnih proplanaka - od svega

ponešto”.

Ipak, u cjelokupnom Sudetinom poetskom tkivu prevladava onaj drugi, f r a n c i s k a n s k i osjećaj, koji cilja na prozivanje numiznog u prirodi, i gdje se Bog pojavljuje kao “vrhunski mjerac”, skladotvorac, održavatelj i profilaktičar: Onaj po čijoj volji svijet i opstaje. Svako biće i oblik slave ga svojom unikatnošću: bojom, mirisom, snagom, krhkošću, brzinom, ljepotom, snagom žrtve, iscjeliteljskom moći, majčinskim instinktom, letom, plesom, pjevom, zujanjem, a osobito **svrhovitošću** koja izjednačuje vrijednost čuvaruće i sekvoje, guža i anakond ili bizona i bizamskog štakora. Bog daje smisao ne samo životu, već i smrti, jer jedini posjeduje odgovore i toliko je velik da “silazi do crva / i njemu blagoslov daje.”

U okružju seoskih zvonika s kojih se krune Angelusi, krajputaša i raspela s martirskim likom Bogočovjeka, naš je pjesnik povodljiv i provodljiv za mističke doživljaje: treba mu posve malo da bi se našao “u ekstazi psalmodija”, na rubu suza, u vihoru kršćanske sveljubavi za bližnje. Kao pravi nasljedovatelj Sveca, on će uskliknuti: “Raširih ruke, posjedajte, boje / sestrice moje, ptice, kukci, bube. / Svu noć će kose vijoriti moje, / svu noć će usne moje da vas ljube”. U završnici, slijedi očekivana apoteoza: “Raširih ruke, skrijte se u grudi, / u nebo silnih zvijezda ja se gubim. / Šume, o djeco, kuće, polja, ljudi / ja danas ljubim, / ljubim, / ljubim, / ljubim!”.

Moglo bi se pozavidjeti Sudeti na tako osebnim levitacijama iznad /s/tvarnosti, na autentično svetačkoj sposobnosti odustajanja od onoga što se naziva “moćnim egom”. To mu je postignuće donijelo druge darove: ozbiljnost, vidovitost, profinjenost duha: tamo, gdje prestaje tričavost, počinje i s k r i č a v o s t, originalnost. Sudeta je s pravom prepoznat kao jedan od najsnažnijih pjesnika kršćanske inspiracije u nas.

SPUŠTANJE RUKE MILOSNICE

U najtežim trenucima i teškim krizama, Sudeta osjeća podizanje i spuštanje “ruke milosnice”, koja smjera prema nebu “svračajući svačiju pozornost na sebe”. Utječe se majčinskom, ženskom elementu, liječi se imaginarnim bajzama iz nebeskoga vrta, medenom rosom samozaborava. Svi su zemaljski snovi već pokopani: o domu, djeci, šetnjama rukom pod ruku, sjedanju za pisači stol... Bilo je platonskih veza i ponešto stvarne erotike, polusitih halucinacija i fingiranoga umora od čuvstava, kada mladić, jedva prevalivši dvadesetu, govori poput indijskog asketa: “Ženo, ja te od djetinjstva svoga / u duši nosim kao dio sebe, / sve tajne žića pročitah iz tebe..”. Bilo je i sve prođe. Katjošica iz sanatorija, lijepa virovska poštanska službenica, senzibilna učiteljica s “umjetničkom žicom”, polako se sele među prikaze. Svi su zemaljski osjećaji samo žbuka za naše nebeske stanove. Pjesnik razvija mariološki kult i predaje mu se bez ostatka. To su povjerljivi razgovori, ispovijesti, zamolbe za nemoćnike, sudrugove u patnji; to su krzmanja oko tona i prave riječi jer - kako se obratiti nekome, čije te veličanstvo preplavljuje, blizina boli a milosrđe razoružava do golotinje duše? Malen si poput šturka u skutu njene oprave, izgubljen kao pčela u zlatnom kaležu punom peludi. Nema načina da se odoli tom mističnom pozivu na “posinjavanje”, a konačno, i umrijeti se može od blaženstva! Madića opijaju predvečernje h o s a n e; sav je jedno brujeće zvono od rastučene mjedi, već razmrvljen u otajnoj transigraciji. Potreseno svjedoči: “Kada Gospina zvona/ svibanjske trave rose/ s njime i mene tamo/ dječaci na oltar nose!”.

Riječ je o pobožnom žaru identifikacije s predmetom svoga obožavanja, o čežnjivosti koja nije cmizdrava ni mekoputna, pa će i onaj koji ne vjeruje u nebesku “priglednost”, osjetiti poštovanje

spram pjesnikove moralne nedvojbenosti. Jer mladić, koji je u zagrebačkoj bolnici “podnio gotovo životinjske bolove”, u ljubavi Majke jednog raspetog Sina nalazi put kroz tamu, i snagu da prepti ogromnu klisuru bola, da bi na njenom vrhuncu uzletio u vrhunaravno. Ruka se milosnica spustila i podigla ga na posljednjoj dionici: posve je izvjesno da je umro u t j e š e n , čist kao isprana akolitiska halja, prosipavši u “kvasac stoljeća” i svoje hranjivo trunje, te pjesme koje ćemo m o r a t i zavoljeti kad jednom dozrijemo do dubinskog i sudružničkog čitanja prave poezije.

FINIŠ, DOGORIJEVANJE

U času kad dovršavam svoje melankolično prebiranje po Sudetinoj ostavštini, obznanjuje mi se da je Veliki petak, dan kad se pjesnik, prije stotinu godina, rodio u svom bilogorskom selu. U pauzama prelistavam Ciorana, svoje omiljeno štivo, otvarajući nasumce pojedine stranice i poigravajući se očitovanjem mogućih “skrivenih poruka”. Evo što nalazim na jednom takvom mjestu: “Zar je onome tko je opsjednut vječnošću važna budućnost koja je tek polovica vremena?”. Sklapajući knjigu, pomišljam da je u tom smislu i Sudetino dogorijevanje imalo vrlo dobro tempiran tijek i vrijeme, dostatnu količinu psihološkog goriva i obilatu mjeru talenta kojom će dovrhnuti svoj izraz i svoj pjev. Što znači dug život, kruhoborno kulučenje, povlađivanje jeftinoći, površnosti i častohleplju, spram mogućnosti da planeš, zasjaš, zaštitiš kao kometa i s vrha nekog ariša odlelujaš u zračne aleluje, u gregorijanske korale što grme kroz vrtložne mase oblaka? Sto godina kasnije, potencijalno govoreći, doći će netko da posvjedoči, i pjesme će mu biti putokazi za intimno hodočašće ili građa za pravu duhovnu pustolovinu, koju je, nepripravan, odgađao dva desetljeća, i više. Budućnost, polovica vremena, očito pripada č i t a t e l j u , a grobni je humak tek imaginarna međa, razdjelnica između fizičkih trajanja.

Da, čitati pjesme, podizati duh zakopan pod tresetom, prelaziti iste dionice ognja i leda, zastajkivati, vraćati se, no hlapecí i tlapecí ponekad doseći kristalna “sedma neba” ushićenja, ekstaze... Ima li ljepše sudbine za nekoga tko i ovako dvoji o svrhovitosti svakog jednokratnog zemaljskog pothvata? Čitati pjesme, podvlačiti olovkom, pamtiti dobra sazvučja, beskrajno se p r o t a n č a v a t i , biti u dobru društvu, zasnivati tajna duhovna bratstva, uživati okrjepu istovrsništva, istomišljeništva; to bi mogla biti sastavnica čarobnog trokuta, pored meditacije i kretanja, i to bi, konačno, moglo iluminirati / zašto ne čak i spasiti?/ tolike prignječene duše ovdje dolje, i tolike nesmirene u vibrantnom “međuprostoru”.

Sto godina, ovamo ili onamo: uvijek je dobro oćutjeti olakšanje kad vratiš neki dug. I svaka pronađena veza raduje, a osobna se po/r/uka prima sa zahvalnošću. Grijemo Te u svojim srcima, mali naš brate, fragilno “dijete od snijega”. Ima još toliko toga što nam valja napisati, dok sjene krzmaju u krepuskularnom svjetlu i nagingu se nad naš osvjetljen prozor. Tintana se trakavica odmata, vrijeme teče. Sjećam se, na jednom mjestu meštar je Ujević zapisao: “Dalek i nepoznat nebesnik u srži / u svemir svak pušta dugu paučinu / i osvojen k svjetlu čovjek zvijezdu drži / da ne padne sitna u kozmičku tminu”.

(Na veliki petak, 2003.)

Bilješke:

- * Rad pročitao na stručnom skupu o 100. obljetnici rođenja Đure Sudete, u Koprivnici 27. travnja 2003. godine u organizaciji Matice hrvatske Koprivnica.